

KEMÉNY JÁNOS ÖNÉLETÍRÁSA ÉS VÁLOGATOTT LEVELEI

Válogatta, sajtó alá rendezte, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta V. Windisch Éva
Bp. 1959. Szépirodalmi K. 441 l. 18. t. (Magyar Századok).

Kemény János emlékirata több mint száz évvel ezelőtt, 1856-ban látott utoljára napvilágot Szalay László gondozásában; leveleiből és egyéb iratainak egész anyagából tervszerűen válogatott szemelvények mindmáig nem jelentek meg. Így a V. Windisch Éva körültekintő munkájával elkészült jelen gyűjteményt komoly nyereségként kell üdvözölnünk irodalomtörténeti forráskiadványaink sorában. Növeli ilyenmód használhatóságát az is, hogy közli Kemény János bakcsiszerzárj rabságában írt *Gileád Balsamuma* c. művének (RMK. I. 947.) előljáró beszédét és e kötet egyik imádságát. Az irodalomtörténet kutatója egyébként a válogatás egyik érdemének éppen azt tartja, hogy Kemény János írói munkásságának minden ágára kiterjed, az elbeszélőt éppúgy bemutatja, mint a vallásos elmélkedőt, a bizalmas magánlevelek szerzője mellett a hivatalos kiáltványok fogalmazóját is. A XVII. század gazdag, erővel teljes nyelve, szép retorikus stílusa egy kiemelkedő egyéniség önkifejezésének eszköze lesz, s a bevezetés Zrínyi-párhuzamát a magunk részéről nemcsak az eszmék, hanem olykor a stílus oldaláról is indokoltnak tartjuk. Kemény János nem rendelkezik akkora írói erővel, mint a *Török djum* szerzője, de tragikus sorsának, nagyszabású férfias egyéniségének írásos megnyilatkozásai nem egyszer fiatalabb kortársa, Zrínyi Miklós mellé emelik.

Kemény János, mint a bevezetés kifejti, a kortársak és a közvetlen utódok részéről roppant ellentétes megítélésben részesült. Céltudatos, kemény akarata, parancsoláshoz szokott természete, s nyilván vagyongyarapító törekvései számos ellenséget szereztek neki, s ezek a kegyetlenség vádjával terhelték meg emléket. Műveltsége meg sem közelítette Bethlen Miklós európai látókörét, magas kultúráját, politikai tisztánlátását, amikor azonban érezte, hogy a nemzet megmaradása érdekében a végsőkre is el kell szánnia magát, ezt félelem nélkül megtette. Zrínyi Miklós látta meg benne először a tragikus hőst, s a nemzetellenes Habsburg-praktikák áldozatát — azt, amit Gyöngyösi eposz-kísérlete nem tudott bemutatni! — s ha e végső áldozat felől nézzük Kemény János életét, bizonyos egységet és következetességet nem tagadhatunk meg tőle. Kemény neveltetésénél, s életpályája alakulásánál fogva katonának érezte magát, s csakugyan kora legtehetségesebb magyar hadvezérei közé tartozott. Bethlen Gábor táborozásainak „martialis” légkörében nőtt fel, ideálja élete végéig a nagy fejedelem maradt, s a két Rákóczi

már bizonyos lenéző fölényvel szolgálta, hiszen katonai tehetetlenségükről léptenyomon, s többnyire a saját kárával győződhetett meg. Nem volt tudós hadvezér, de a vezetés gyakorlati készsége, s az egyéni vitézség nem kis mértékben sajátja volt. Emellett a szerencse sem igen pártolt el mellőle. A figyelmes olvasó Kemény emlékiratának olvasásakor gyakorta Zrínyi *Vitéz hadnagy*-ának illusztrációit láthatja, noha csaknem bizonyos, hogy ez a kitűnő magyar hadtudományi elmélkedés sohasem jutott el Kemény kezébe. Érthető tehát, hogy ez a hadvezéri önbizalom vállalkozni mert Erdély végromlásának megállítására.

Kemény politikai és katonai pályafutása egyébként I. Rákóczi György uralkodása alatt bontakozott ki, s a fiatal udvaronc, érdekes módon, a Bethlen-hagyomány őrzőjének szerepébe került: a Csáky István-, Bethlen István-, Zólyomi Dávid-féle érdektusák során éppen ő segítette legnyomósabban Rákóczit, mert benne látott legtöbb biztosítékot a bethleni politika folytatására. Rákóczi sohasem hálálta meg Keménynek azt, amit érte tett, — igaz viszont, hogy Kemény sem tudta soha elfogultság nélkül méltányolni Rákóczi politikai vonalvezetését. Mindamellett az öreg Rákóczi jellege nem állana előttünk oly világosan, ha Kemény le nem írta volna malíciózus megjegyzéseit a fejedelem fősvénységéről, gyanakvó természetéről, katonai tehetetlenségéről és prókatori furfangosságáról. Mindez eléggé ismert a kor összefoglaló történeti feldolgozásából, ezek számára Kemény elsőrangú forrás.

Az irodalomtörténetet jobban érdekli Kemény éles megfigyelő készsége és portrérajzoló tehetsége. Bethlen Gábor, Báthori Gábor, Pázmány Péter, Eszterházy Miklós, Péchi Simon, Kassai István, Sennyey István vagy Révai Ferenc mellett a kisebb, de irodalomtörténeti szempontból fontos alakok bemutatása különös figyelmet érdemel. Mily eleven pl. a nagyeszű, de részeges és „sordidus” Ferenczfi Lőrinc, a befolyásos kancelláriai titkár portréja, aki leveles táskájában sajtodarabokat, hagymát, zsemlyét hord, s a piacon vásárolt kappant is oda dugja! (164. l.). Kemény emlékezése nyomán ismerjük Hunyadi Ferenc, a kitűnő humanista orvos és író tréfakedvelő modorát (80. l.). Feljegyzji, hogy Bethlen Gábor lakdalmában udvari bolondok komikus párbaját látta, s ezek egyike egy Cserkesz nevű *hegedős* volt, aki később Bethlen Ferenc szolgálatába lépett, s részegen a Marosba fulladt. Felhívom a figyelmet arra, hogy

Kemény egyik ördögtörténete (172. l.) kétségkívül Bornemisza Pétertől való, s a história anekdotikus továbbképzését mutatja: (Vö. *Ördögi Kisértetek*, 1955. 184; *Post.* III, 536; Nemeskürty 397. l. 49. sz.) — Petk. János kancellár, a költő, „jeles jó hazafiai nevezetes ember” gyanánt szerepel (209. l.). Tömör szókimondásával kitűnő a „murányi Venus” jellemzése és vitézi kalandjainak előadása: „Szécsi Mária, ki azelőtt ifiabb gróf Bethlen István felesége vala, azután Kún István, a rosályi, vötte vala, de azt odahagyá, színnel az is nékünk faveál vala . . ., alattomban Filekből Szécsi Máriával Vesselényi Ferenc tractálván az levét összeszűrték, az asszony mulatásképpen kimenvén, egy erdőben egymással szemben is löttek; s időt s módot végezvén, az hagyott időben Szécsi Mária Illyésházit vendégelvén szolgálival együtt, s minden hozzá tartozókat elrészegítvén, éjjel meghagatá az várát Vesselényivel (s ki tudja ha nem magát is) elegendő népet bocsátván bé. Akkor vötte eszébe az hízelkedő asszonyember szavainak s vendégségeinek gyümölcsét Illyésházi és emberei is, mikor az álomból felráták, s így ő rajta onnan kiadván, az vár asszonyostól, hűségestől tölünk elesék.” (266. l.) Rákóczi György 1644-es csúfos visszavonulását így jellemzi: „Azonban az ellenség mind közelítvén, mi is nem tanálunk vala Markalf módjára ütközetre való mezőt, csak előbb-előbb alá nyomakodunk vala előttök Rimaszombathoz.” (243. l.).

Az *Önéletírás* részletező visszaemlékezései egyébként nagyobb szenvedély-hullámok nélkül gördülnek előre. A jól folyó elbeszélést olykor igen szép vagy szellemes leírások tarkítják, mint pl. egy lausitzi herceg lakomája („Itt láttuk mi magyarok elsőben olyan asszonyemberi öltözetet, hogy melyek mezítelen, kinyitva légyenek, melyekre ittas is és egyébaránt is igen venerus ember, az szegény Mikó Ferenc sokat ácsorga, de csak százaz korcómája lón, 112. l.), vagy Radzivil herceg és Lupul vajda leányának pompás menyegzője. Ez a részlet néprajzi szempontból is igen érdekes (293—296. l.).

A bevezetés szerzője helyesen jegyzi meg, hogy Kemény, bár nem tudatos író, mégis az irodalmi hagyomány sodrában mozog: a politikai levél műfajában Bocskai István és Bethlen Gábor örököse, az imádságok, elmélkedő részletek a protestáns egyházi stílus befolyását mutatják. Egyetértünk vele abban is, hogy felbukkan Keménynél a humanizmus történetíróinak hatása, különösen Forgáché a jellemrajzokban; meggyőzőnek véljük az Eszterházy Miklós-párhuzamot is: mindketten a gyakorlati élet és nem a tudományok iskoláját járták. Egy ponton nem osztjuk egészen V. Windisch Eva nézeteit, s ez a barokk kérdése. Szerinte ugyanis ennek a stílusnak a jegyei mutatkoznak meg legvilágosabban Kemény írásaiban (64. l.). Igazi feszültség kevés van az *Önéletírásban* (egyes levelekben talán több!), jóval kevesebb, mint Bethlen Miklós művének záró fejezeteiben; a retorizmus nem kizárólagos barokk sajátosság, az építészeti párhuzamok alkalmazását pedig irodalmi stílusra, nézetünk szerint, nem meggyőző. Az igaz; hogy Kemény nem egyszer zsúfolt, de ez nála többnyire stilisztikai csiszolatlanság, nem Lépes Bálint, Kopcsányi Márton vagy Csúzy Zsigmond művészi, sőt mesterkélthalmazási szándéka. Kemény sokkal egyszerűbb, semhogy igazán barokk lehetne.

A kiadvány bevezető tanulmánya, szöveg-és jegyzetapparátusa mintaszerű, s az olvasó számára minden szükséges tájékoztatást megad, legfeljebb a jegyzetek egymásra utalásában van itt-ott zavar: a 133. lap jegyzete pl. az 54. lap jegyzetére utal, ilyen pedig nincs. Effajta apróságok azonban a leg gondosabb korrektúra mellett is megakadnak, s melyik szerző mondhatja el, hogy levonatait nyugodtan és többször is átjavíthatta? Kemény János válogatott műveinek kötetét a régi magyar irodalom kutatója sokszor és szívesen veszi majd kézbe, amikor a XVII. század magyar világának intimebb részleteiben kíván tájékozódni.

Bán Imre

FÁBIÁN PÁL—SZATHMÁRI ISTVÁN—TERESTYÉNYI FERENC: A MAGYAR STILISZTIKA VÁZLATA

Bp. 1958. Tankönyvkiadó. 298 l. (Egyetemi Magyar Nyelvészeti Füzetek).

Immár öt éve, hogy a III. Országos Magyar Nyelvészeti kongresszus tanácskozásai Balázs János vitaindító előadásával (A stílus kérdései) s az ahhoz csatlakozó hozzászólásokkal erőteljesen segítették elő a magyar stilisztikai kutatások megszerveződését. Azóta folyóirataink számos idevágó közle-

ményén és nem egy előadásorozat stilisztikai vonatkozású megnyilatkozásán kívül világot látott nemcsak Szathmári István gondosan értékelő könyvészeti összeállítása (*A magyar stilisztikai kutatás eredményei 1945 és 1956 között*. Magyar Nyelv, 1956, 512—25), hanem a szerzői számadásnak egy